

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनीस्तनूः सञ्चयदधत। इदमुं नो भविष्यति। यदिं नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपांक्रामताम्। ते देवा विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तैऽग्निमन्वविन्दन्तुषूर्थसंन्रम्। तस्य विभक्तिभिस्तेजस्विनीस्तनूरवारुन्धतः॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमग्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञाय तनुर्व्यगृहत। ते ग्रहां अभवन्। तद्वहाणा ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहां गृह्यन्ते। तस्य त्वैव गृहीताः। नानाऽग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। यदनाऽग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनाऽग्नेयं वा एतत्क्रियते। यथस्मिधस्तनूनपांतमिडो ब्रह्मिर्यजति। उभावाऽग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाऽज्यभागौ भवत् इत्याहुः। यदुभावाऽग्नेयावन्वश्वाविति। अग्नेये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाऽऽज्यभागः। तेनं सौम्यः। बुधन्वत्याग्नेयस्याऽऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्यां भवति॥३॥

यथां सुं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः पक्षीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाऽऽग्नेयं सर्वं भवति। एकुधा तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदहु इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयंजुः सम्भृतसम्भारु इत्याहुः॥४॥

न समृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। समृत्यां एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुश्मृजति। यथां नष्टं वित्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकुधा तैजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदहु इति। तत्था नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तिः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पक्षीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धुं वा एतत्। अनाऽग्नेयं वा एतत्क्रियत्

तृतीयः प्रश्नः

इति॑। नेति॒ ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पंक्तीसंयाजानांम्। तेनाऽऽग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॑॥७॥

अरुन्यते व तद्वचति सम्भूतसभारु इत्याहुप्रिच्छाति पंक्तीसंयाजा नवं च॥७॥

[१]

देवा वै यथा॑दरश्च यज्ञानाहरन्ता। यो॑ऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। यो॑ऽतिरात्रम्। ते सुहैव सर्वे वाजुपेयमपश्यन्। तो। अन्यो॑ऽन्यस्मै नातिष्ठन्ता। अहमुनेन यजा॒ इति॑। तै॑ब्रुवन्। आजिमस्य धावुमेति॑॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदंजयत्। तेनायजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रो॑ऽब्रवीत्। मामनेन याजयेति॑। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रे॑ देवतानां पर्येत्। अगच्छुष्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै॑ ज्येष्ठाया॑॥९॥

य एवं विद्वान् वाजुपेयेन यजते। गच्छति॑ स्वाराज्यम्। अग्रे॑ समानानां पर्येति॑। तिष्ठन्ते॑ऽस्मै॑ ज्येष्ठाया॑। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव राजुन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजुपेय इत्याहुः। वाजाप्ये॑ वा एषः। वाजुङ् ह्येतेन॑ देवा ऐफ्सन्। सोमो॑ वै वाजुपेयः। यो वै सोमं वाजुपेयं वेद॑॥१०॥

वाज्यैवैन॑ पीत्वा भंवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै वाजुपेयः। य एवं वेदा॑ अत्यन्तम्। आऽस्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वाजुपेयः। य एवं वेदा॑ अत्ति॑ ब्रह्माऽन्नम्। आऽस्य ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजुस्य प्रसुवः। य एवं वेदा॑ कुरोति॑ वाचा वीर्यम्। ऐन॑ वाचा गच्छति॑। अपिवर्ती॑ वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यौ॑ यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजुपेयमधत्ता। तं देवा अंब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यद्वाजुपेयः॥१२॥

अप्येव नो॑त्रास्त्विति॑। तेभ्य॑ एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता वा एता उज्जितयो॑ व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वायां॑ देवतानामनिर्भागाया॑। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाप्नन्। यद्व्याप्तिः॑ शमलमासात्। सा गाथा॑ नाराशुङ्स्यभवत्। यदन्तस्या॑। सा सुरा॑॥१३॥

तस्माद्वायतश्च मृत्तस्य च॒ न प्रतिगृह्णम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्। सर्वा॑ वा एतस्य वाचो॑ऽवरुद्धाः। यो वाजुपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नो या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे॑ या वायो॑ या वामदेव्ये। या दिवि॑ याऽदित्ये या बृहति॑। याऽप्सु॑ योषधीषु॑ या वनस्पतिषु॑

तस्माद्वाजपेययुज्यात्मिजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्येष्ठाय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽजत्मिजीन् एकं च॥१५॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदंतिग्राहैरतिगृह्यावारुन्धत। तदंतिग्राह्याणामति-
ग्राह्यत्वम्। यदंतिग्राहा गृह्यन्तौ। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावे रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावे रुन्धे।
पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्को यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमास्वाऽवे रुन्धे॥१५॥

सर्वे ऐन्द्रा भवन्ति। एकूष्यैव यजमान इन्द्रियं दधति। सुप्रदश प्राजापत्या ग्रहा
गृह्यन्ते। सुप्रदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकूर्चा गृह्णाति। एकूष्यैव यजमाने वीर्यं
दधाति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति। एउतद्वै देवानां परममन्त्रम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा॑। परमेणवास्मा॑ अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवे रुन्धे।
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एउतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा॑ तेजो
यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्तस्य वा एउतच्छमलम्। यथ्सुरा॑॥१७॥

अन्तस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च गृह्णाति।
पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा॑। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाया।
आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाऽ सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययुज्यमुष्मिलोके स्त्रियऽ
सम्भवति। वाजपेयाभिजितुङ्ग ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षऽ सोमग्रहान्सादयति। पश्चाद्क्षऽ
सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्तऽ सुरा॑। सोमग्रहाऽश्च
सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैन् व्यतिषजति॥१९॥

सुम्पृचः स्थ सं मां भद्रेण पृक्षेत्याह। अन्त वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवैन् सऽसृजति।
अन्तस्य वा एउतच्छमलम्। यथ्सुरा॑। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन
व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाऽश्च सुराग्रहाऽश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मां पाप्मना॑
पृक्षेत्याह। पाप्मनैवैन् शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययुजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङ्ग्रह्वति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोक-
मभिजयति। प्रत्यइरुम्सुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव
सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृज्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशऽ सऽसृजति।
हिरण्यपुत्रं मध्यैः पूर्ण ददाति। मध्यव्योऽसुनीतिः। एकूधा ब्रह्मण उपं हरति। एकूष्यैव

तृतीयः प्रश्नः

यजंमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्मावर्चं रुचे सोमः शमन् यथुग्रा ह्यंस्येन् व्यतिपज्जति व्यावर्तयति मृजति चृत्वारिं च॥७॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्ठोमो नोक्थयः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजुपेये
सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुद्ध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पुशुमालंभते। अग्निष्ठोमेव
तेनावं रुच्ये। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। युतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्यशुभिरेवावं रुच्ये। आत्मानमेव
स्पृणोत्यग्निष्ठोमेन। प्राणापानाबुक्थयैन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां
बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्ठोमेन। अन्तरिक्षमुक्थयैन॥२३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति
बृहतः स्तोत्रेण। तेजं एवाऽत्मन्यत्त आग्नेयेन पशुनां। ओजो बलंमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमेन्द्रेण।
वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशयां। सप्तदश
प्राजापत्यान्यशूनालंभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरात्मै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ।
तान्यर्थग्निकृतानुभृजति। मरुतो यज्ञमजिधासन्नजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं
वशामालंभता। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। युतान्यसंजपयेत्। मरुतं एव
शोमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वृपा जुहोति। एकदेवत्यां हि। एते। अथो
एकघैव यज्ञमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशरावेणैतरहि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा
ह्यैते। अथो पशुनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती।
तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिरहि वाक्।
अपन्नदत्ती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वां वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थयैन प्रजापतिः शमयित्वात्तमया प्रचरति पदं च॥५॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजुपेयस्य पूर्वं
यदपरमिति। सवित्रप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सर्वेनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव
तथसेतुं यज्ञमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। वाचस्पतिर्वच्चमृद्य स्वंदाति न
इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्तम् इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसुवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधिं तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिञ्चितो अपस्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पल्पूलयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनुन्ववप्लवते। यदुप्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बुहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदुप्सु पल्पूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्ने अश्वमयुञ्जन्। ताभिरैवैनान् युनक्ति। सुवस्योङ्गित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्यै॥२९॥

अपानपादाशुहेमन्त्रिति सम्मार्द्धि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिः सरिष्युतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमालोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्गौ न्युङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनांत्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेदः॥३०॥

स्वदुयति पुल्पूलयति व्यावृत्या अनांत्यै द्वे चं॥४॥

[५]

देवस्याह संवितुः प्रसुवे बृहस्पतिना वाजुजिता वाजं जेषुमित्याह। सुवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुञ्जयति। देवस्याह संवितुः प्रसुवे बृहस्पतिना वाजुजिता वर्णिष्ठं नाकं रुहेयमित्याह। सुवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्णिष्ठं नाकं रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमित्तं रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। सुक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवैष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनां सामं गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्ष देवेभ्योऽपाक्रामत। तद्वन्स्पतीन्नाविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्मादुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्समाग्रन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमंव रुन्धे। अथो वाच एव वर्ष यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतरहीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सुसदंश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सुसदंशं स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सुसदंशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। अर्वाऽसि ससिरसि वाज्यसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः ससिः। आदित्यो वाजी। एताभिरैवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्ठिवाहिनं युनक्ति।

प्रिष्ठिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावत् काष्ठा॑ गच्छुतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठा॑ सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राश्वौ धावन्ति। प्राडिङ्व हि सुवर्गो लोकः। चृतसृभिरनु॒ मन्त्रयते। चृत्वारि॑ छन्दाऽसि। छन्दोभिरैवैनाऽसुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतैऽस्मालोकाच्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उद॑ च आवर्तन्ते। अुस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जंगम्यादित्याह। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावं रुन्धे। युथालोकं वा एत उञ्जयन्ति। य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं॑ कृष्णलं वाजसृष्ट्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयावं रुन्धे। एकुधा ब्रुह्णण् उपहरति। एकुधैव यजंमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदंजयत्। स नीवारात्रिरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्। नैवारश्चरुभवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्त्रम्। यन्नीवाराः। परमेषैवास्मा॑ अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवं रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। बारहस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजुपेयेन् यजते। बारहस्पत्य एष चुरुः। अश्वाऽश्वरिष्युतः सुसुषश्वावं ग्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तमेवावं रुन्धे। अर्जीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुश्वति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभयं उञ्जयन्ति। तमेवावं रुन्धे॥३९॥

अभिजंयति वा एष वार्णीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽस्तौ चां॥ [६]

तार्प्य यजंमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञैवैनैवैनऽ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पुवित्रं वै दर्भः। पुनात्यैवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुस्तते। यो वाजुपेयेन् यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्भर्मयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावंरुच्यै। जाय एहि सुवो रोहुवेत्याह। पत्रिया एवैष यज्ञस्याऽन्वारम्भोऽनवच्छित्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै।

तृतीयः प्रश्नः

तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गौधूमं चूषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गौधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्त्रवन्तं करोति। वासौभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैन देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तथेतु यजमानः कुरुतो। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवध्सरः। संवध्सरमेव प्रीणाति। अथो संवध्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्ग लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्ग लोकमेति। सुवर्देवाऽ अंगमेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृतां अभूमेत्याह। अमृताभिः हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्रजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटैर्घन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्यैनवैन समर्धयन्ति। ऊर्षैर्घन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्यैन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यश्च घन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमध्यतैः। शीरुषतो ग्रन्ति। शीरुषतो ह्यन्नमध्यतैः। दिग्भ्यो ग्रन्ति। दिग्भ्य एवास्मां अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुद्धद्यः। यो यूपः रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्ये वा एतद्रूपम्। यदुजा। त्रिः संवध्सरस्यान्यान्यशून्यरि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवं रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

प्रथमपर्यंति गोधूमां जहोति स्वं नैति प्रत्यश्च ग्रन्ति लोके नवं च॥४८॥ [७]

सप्तमान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवावरुन्ध्ये। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयोषामवरुद्ध्यौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यौ। यद्वाजपेययुज्यनवरुद्धस्याशनीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्ध्यौ। औदुम्बरेण सुवेण जुहोति। ऊर्गा अन्नमुद्म्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यौ। देवस्य त्वा सवितुः।

प्रसंव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिश्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिश्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्ये॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यशमभिषिश्चति। पुरस्ताद्वि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरषतोऽभिषिश्चति। शीरषतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखोदन्ववक्षावयति। मुखुत एवास्मा अन्नाद्य दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह। एष वा अग्ने: सुवः। तेनैवैनमभिषिश्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतैस्त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिश्चति। सोमग्रहाङ्शांवदानीयानि चर्त्विग्म्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाङ्शांवदानीयानि च वाजसृद्ध्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभर्योष्वाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्ध्ये। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। वाजवतीभिर्माध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरु रुद्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पुशवः शिष्ठिः। यज्ञ एव पुशुषु प्रतितिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनङ्ग्नि श्रिये गंमयति॥५२॥

अञ्जीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्या इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिश्चामीत्याह वाजसृतः शिपिर्वीर्णि च॥५॥ [८]

नृषुदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृद्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्नवति। भुवनमग्निति वै तमाहः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्यं सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्नवति। व्योमाग्निति वै तमाहः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययज्ञी न कञ्चन प्रत्यवरोहति। अपीति हि देवतानां सूयतौ॥५४॥

नाक्सदमित्याह। यदा वै वसीयान्नवति। नाकंमग्निति वै तमाहः। नाकंमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाऽरसमुद्धयसुमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्म॑ सुमाभृतमित्याह सशुक्रत्वायाः॥५५॥

गुच्छति सूयते नवं च॥३॥ [९]

तृतीयः प्रश्नः

इन्द्रो वृत्रं हृत्वा। असुरान्परभाव्यां। सौऽमावास्यां^१ प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् युज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमैःभ्यो न पुनरददुः। तैऽब्रुवन्वरं वृणामहै। अथं वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियात् इति॥५६॥

तमैःभ्यः पुनरददुः। तस्मांपितृभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यपितृभ्यः पूर्वद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यज्ञमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम् इत्याह। पितुरेवाधिं सोमपीथमवं रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाणं आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमवं रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यशजुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्न। तस्मात्ते द्वेष्टै जाये अभ्यक्षता। य एवं वेदां। अभि द्वितीयां जायामशजुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम् इत्याह। य एव पितृनामुग्निः। तं प्रीणाति। तिस्त्र आहृतीर्जुहोति। त्रिनिदधाति। पटथसं पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा क्रृतवः। क्रृतूनेव प्रीणाति। तूर्णो मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि पृष्ठ क्रृतुर्व वा। देवान् वै पितृनीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्त्र आहृतीर्जुहोति। त्रिनिदधाति। पटथसं पद्यन्ते। षड्वा क्रृतवः॥५९॥

क्रृतवः खलु वै देवाः पितरः। क्रृतूनेव देवान्पितृनीणाति। तान्नीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बुरुहिर्मवति। सकृदिवं हि पितरः। त्रिनिदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङ्मार्वतते॥६०॥

हीका हि पितरः। ओष्णो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) त्र प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्वीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुक्त्यात्। यत्र प्राश्वीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्येत। अवग्रेयमेव। तत्रेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव निरवदयते। उत्तरं आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्यैतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवै। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिलोके स्थ॥६३॥

युष्माङ्स्तेऽनु। यैऽस्मिलोके। मां तेऽनु। य एतस्मिलोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। यैऽस्मिलोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासुमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्मितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययुर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सुह पुनरैति। न प्रमायुक्तो भवति। पितृलोके वा एतद्यज्ञानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत् उत्तेतुमरहुतीत्याहः। यत्प्राजापत्ययुर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत् उत्तर्यति। तिमाच्छ्रुति यज्ञमानः॥६५॥

इत्यश्चुते पद्यन्ते पद्यन्ते पद्या कृतवौ वर्तितःहविः स्यात्रेदीयः स्थ यज्ञो यज्ञमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥१०॥ [१०]

देवामुगा अश्रीयोमस्योर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यद्यत्येग्रहेत्रहवादिनो नाश्रिष्टेमो न सांवित्रं देवस्याहं तार्यं सुतात्रहोमात्रपदं त्वेन्द्रो चूत्रं हृत्वा दर्श॥१०॥
देवामुगा वाज्येवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् हीका हि पितरः पश्चयष्ठिः॥६५॥
देवामुगा यज्ञमानः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥